

BRITONS

FORGING THE NATION 1707-1837

LINDA COLLEY

Voorplat van L. Colley, *Forging the nation 1707-1837*, London, 2003³ (1992¹), met de verzinnebeelding van Groot-Brittannië als vrouwe Britannia. Het boek behandelt de vorming van de Britse natie vanaf de 18de eeuw, met als katalysatoren het conflict met Frankrijk en (vooral) religie (protestantisme) als natievormend element. De auteur onderzoekt ook de identiteitsvorming bij de gewone man.

[ADVN, VB10920(3/1)]

“Höchst unübersichtliches Gelände”

Op zoek naar consensus in de theorievorming betreffende natie en nationalisme

DEEL 1

HET THEORETISCHE ONDERZOEK NAAR NATIE EN NATIONALISME

In de aanzienlijke historiografie rond de Vlaamse beweging en het Vlaams-nationalisme is er ook aandacht voor de theorieën, die in het buitenland (vooral in de Angelsaksische wereld) rond het nationalisme worden gevormd.¹ Of daarmee “naar historische maatstaven vrij systematisch theoretisch nagedacht”² wordt of daarentegen Belgische wetenschappers de resultaten van internationaal onderzoek nog

1. Betreffende de theorievorming rond nationalisme zijn er verschillende overzichten door Vlaamse historici verschenen: o.a. L. Wils, *Naties en nationale bewegingen. De aanbreng van internationaal historisch en sociologisch onderzoek*, in: G. De Smet (red.), *De geschiedschrijving van de Vlaamse beweging sinds 1975. Handelingen van het colloquium op 24.10.1992 te Antwerpen n.a.v. de 50ste jaargang van Wetenschappelijke Tijdingen en de 10de jaargang nieuwe stijl*, Gent, 1993, pp. 79-96 (hernomen in: L. Wils, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland. Mythe en geschiedenis*, Leuven, 1994, pp. 431-449); L. Vos, Reflecties van een historicus, in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, nr. 3, 1997, pp. 291-320; L. Wils, *De V.B. vanuit internationaal-comparatief perspectief*, in: R. De Schryver e.a. (red.), *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (NEVB)*, Tielt, 1998, dl. 1, pp. 109-116; E. Witte, Op zoek naar het natiegevoel in België. Enkele kanttekeningen bij “Les racines de la Belgique” van Jean Stengers, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 60, 2001, nr. 3, pp. 176-187 (pp. 176-178: *Hernieuwde belangstelling voor het natieonderzoek*); Br. De Wever, *De geschiedschrijving over de Vlaamse beweging*, in: G. De-neckere & Br. De Wever (red.), *Geschiedenis maken. Liber Amicorum Herman Balthazar*, Gent, 2003, pp. 129-145 (pp. 140-142: *Theoretische paradigma’s en nieuwe syntheses*); H. Van Velthoven, Over mythe, symboliek en interpretatiekaders: 1302 en de Vlaamse beweging, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 62, 2003, nr. 4, pp. 279-289 (pp. 279-281: *Theoretische situering*). De Vlaamse historiografie verschilt daarin sterk met die van de Waalse beweging: M. Van Ginderachter, *Communautaire breuklijnen en de from below-aanpak in de historiografie van de Vlaamse beweging*, in: *Nationale bewegingen en geschiedschrijving. Acta van het colloquium over de geschiedschrijving van de Vlaamse beweging en van andere nationale bewegingen in Europa*. Bijzonder nummer van *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 64, 2005, pp. 80-90 (pp. 83 e.v.). In het buitenland zijn het naast historici (bv. Hobsbawm, Hroch), toch veelal (politieke en historische) sociologen, politicologen en antropologen die het nationalisme bestuderen; in Vlaanderen is er o.m. de politicologe Geert Van Den Bossche (bv. G. Van Den Bossche, *Is there Nationalism after Ernest Gellner? An exploration of methodological choices*, in: *Nations and Nationalism*, jg. 9, 2003, nr. 4, pp. 491-509); cf. ook R. Detrez & J. Blommaert (red.), *Nationalisme. Kritische opstellen*, Berchem, 1994, met bijdragen van (in hoofdzaak) niet-historici.
2. E. Witte, *Over Bruggen en Muren. Hedendaagse politieke geschiedenis en politieke wetenschappen in België (1945-2000)*, Leuven, 2003 (citaat: p. 97).

onvoldoende integeren in hun werk³ is een kwestie van opvatting; zeker is dat bij die aandacht voor theorievorming weinig origineel theoretisch onderzoek naar nationalisme gedaan wordt.⁴ Dat is ook normaal, want in de onoverzienbare vloed aan geschriften over en rond het nationalisme is er maar een beperkt aantal studies dat zich beweegt "*auf der Höhe des derzeit möglichen Reflexionsniveau*".⁵

Om minstens op de hoogte te blijven ter zake, is naast het lezen van de overzichtswerken⁶ en het volgen van de vaktijdschriften⁷ en andere publicaties van de gespecialiseerde instituten⁸, een internationaal colloquium zoals dat in 2002 door historici van de Universiteit Gent en de Katholieke Universiteit Leuven werd georganiseerd, uiteraard zeer nuttig. Een aantal bijdragen op dat colloquium werd gepubliceerd als themanummer van het *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*.^{*} De bundel biedt een uitstekende mogelijkheid om een idee te krijgen van

3. T. De Meester & M. Van Ginderachter in hun recensie van L. Vos & K. Deprez (eds.), *Nationalism in Belgium. Shifting identities, 1780-1995*, London-New York, 1998 en L. Vos & K. Deprez (red.), *Nationalisme in België. Identiteiten in beweging*, Antwerpen, 1999, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 59, 2000, nr. 2, pp. 114-121 (referentie p. 117).

4. Br. De Wever, *De geschiedschrijving over de Vlaamse beweging [...]*, p. 140.

5. H.-U. Wehler, *Nationalismus. Geschichte, Formen, Folgen*, München, 2004, p. 16.

6. Recente overzichten van theorievorming rond nationalisme zijn M. Guibernau & J. Hutchinson (eds.), *Understanding Nationalism*, Cambridge, 2005 (reprint van 2001); P. Lawrence, *Nationalism: History and Theory*, Harlow, 2005; U. Özkirimli, *Contemporary Debates on Nationalism. A Critical Engagement*, Basingstoke, 2005; G. Day & A. Thompson, *Theorizing Nationalism*, Basingstoke, 2004; P. Spencer & H. Wollman, *Nationalism. A Critical Introduction*, London, 2002; U. Özkirimli, *Theories of Nationalism: A Critical Introduction*, Basingstoke, 2000. Een uitstekend overzicht van de voornaamste theoretische modellen én van de theoretische problemen blijft: A.D. Smith, *Nationalism and Modernism. A critical survey of recent theories of nations and nationalism*, London, 1998 (besproken in *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 58, 1999, nr. 4, pp. 253-257). Een samenvatting van de stand van zaken vindt men in de encyclopedische werken rond nationalisme: cf. A.J. Motyl (red.), *Encyclopedia of Nationalism*, 2 dln., San Diego, 2001 (deel 1: *Fundamental Themes*; deel 2: *Leaders, Movements, and Concepts*); A.S. Leoussi (red.), *Encyclopædia of Nationalism*, New Brunswick, 2001.

7. Vooral: *Nations and Nationalism* (London, °1995), uitgegeven door ASEN (cf. infra); zie ook: *Canadian Review of Studies in Nationalism* (Charlottetown, University of Prince Edward Island, 1973-2005), tot de jaren 1990 het enige Engelstalige tijdschrift over nationalisme, dat met het overlijden van stichter-redacteur Thomas Spira stopgezet werd; *National Identities* (Basingstoke, °1999) focust op de culturele en politieke factoren die de nationale identiteit vormen; *Nationalism and Ethnic Politics* (Philadelphia, °1995) behandelt vooral de politieke aspecten van nationalisme en etniciteit (w.o. pluralisme, irredentisme, separatisme, identiteit, migratie).

8. Toonaangevend is de Association for the Study of Ethnicity and Nationalism (ASEN) (Londen, °1990) o.l.v. Anthony D. Smith, een instituut verbonden met de London School of Economics and Political Science; in Boedapest is er het Nationalism Studies Program van de Central European University (CEU), dat zich specialiseert in het Midden- en Oost-Europa (opvolger van het Praagse Center for the Study of Nationalism van de CEU dat onder leiding stond van Ernst Gellner).

* Bruno De Wever, Bart De Wever, Véronique Lambert & Maarten Van Ginderachter (eds.), *National Identities and National Movements in European History*. Themanummer van *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, jg. 34, 2004, nr. 4, pp. 561-723. Op het colloquium werden drie onderzoeksvragen gesteld: (1) wanneer is een natie, welke factoren hebben invloed op de

de huidige theoretische discussie rond het nationalisme. De vijf voornaamste kwesties die het debat rond natie- en nationalisme domineren, worden door Maarten Van Ginderachter (UGent) in het inleidende stukje voorgesteld⁹: bestaat de natie uit objectieve of subjectieve elementen; is ze 'gegeven' of geconstrueerd; zijn naties (pre)modern; is de nationale beweging een zaak van de elite of een massa-aangelegenheid; hebben nationale bewegingen een positief of destructief effect?

Een van de bijdragen is van de hand van de Praagse historicus Miroslav Hroch, emeritus professor algemene geschiedenis aan de Univerzita Karlova (C).¹⁰ De inhoud weerspiegelt een recente, uit het Tsjechisch vertaalde, publicatie.** Aangezien de auteur daarbij op zoek gaat naar een consensus in het onderzoek met betrekking tot de genese van de (Europese) naties tijdens de ('lange') negentiende eeuw, en het boek dus eveneens een bron voor de huidige stand van zaken in de theorievorming is, waarin de vijf vernoemde kwesties in een of andere vorm aan bod komen, kaderen we in deze bijdrage de bespreking van de colloquiumbundel in de publicatie van Hroch. De auteur peilt daarin op comparatieve wijze naar de redenen voor het succes van de (*nation to state*-)nationale bewegingen¹¹: hij overloopt zowel de objectieve omstandigheden waarin de natievorming plaats kan vinden als de doelbewuste handelingen die tot de natievorming leiden; achteraan is er een overzicht van de belangrijkste auteurs en hun werken betreffende de theorievorming, naast een geannoteerde bibliografie van werken in het Duits, Engels of Frans, betreffende de historische genese en evolutie van de naties in Europa.

natievorming? (2) was er een 'nationale' identiteit in het ancien régime en wat is het verschil met de moderne identiteit? (3) welke aandeel hebben de elite en de massa in de nationale beweging en hoe is ze succesvol? De bijdragen werden gepubliceerd in het Engels, met telkens (behalve voor de in- en uitleidende bijdragen) een Nederlandse en Franse samenvatting. Sommige referaten werden niet afgedrukt, net zomin als de conclusies door Louis Vos.

9. M. Van Ginderachter, *Introduction. Some conceptual remarks concerning nations and nationalism*, in: Br. De Wever, B. De Wever, V. Lambert & M. Van Ginderachter (eds.), *National Identities and National Movements in European History [...]*, pp. 563-566. De inleider gaat daarin wat kort door de bocht door te stellen dat "*in theoretical disputes, two explicit types of researchers are often juxtaposed: (...) constructivists (...) primordialists (...)*" (p. 564): zoals de auteur zelf ook elders schrijft, is het primordialisme echter reeds lang wetenschappelijk 'verbrand' en is het vooral met de etnosymbolisten dat de discussie wordt gevoerd.

10. M. Hroch, *Why did they win? Preconditions for successful national agitation*, in: Br. De Wever, B. De Wever, V. Lambert & M. Van Ginderachter (eds.), *National Identities and National Movements in European History [...]*, pp. 645-655.

** Miroslav Hroch, *Das Europa der Nationen. Die moderne Nationsbildung im europäischen Vergleich*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2005, 279 pp., ISBN 3-525-36801-1 (Synthesen. Probleme europäischer Geschichte, Band 2).

11. Het is in feite het derde deel van een informele trilogie: in het eerste boek, M. Hroch, *Die Vorkämpfer der nationalen Bewegungen bei den kleinen Völkern Europas*, Prag, 1968 (zie ook: M. Hroch, *Social Preconditions of National Revival in Europe. A comparative analysis of the social composition of patriotic groups among the smaller European nations*, New York, 1985 (2000)), onderzocht de auteur wie die patriotten waren; in het tweede boek, M. Hroch, *In the National Interest*, Prague, 2000, ging hij na wat de doeleinden waren.

Hroch begint zijn boek met een kritiek van de voornaamste theorieën rond natie en nationalisme (*Nationen und Nationalismus als Forschungsproblem*, pp. 11-47). Een belangrijk probleem in de theorievorming is het gebrek aan terminologische klaarheid: daardoor, stelt Hroch, "bietet sich die Problematik der Nation und des Nationalismus dem Wissenschaftler als höchst unübersichtliches Gelände dar, in dem er sich nur schwer zu orientieren vermag, zumal in terminologischer Hinsicht nur ein Minimalkonsens erreicht wurde".¹² Zo werd en wordt de term 'nationalisme' volgens Hroch zeer inconsequent en vaak zelfs waardegeladen gebruikt.¹³ Hij vindt 'nationalisme' dan ook waardeloos als begrip om in de wetenschappelijke theorievorming met te werken: vooral in de Angelsaksische wereld is het een containerwoord geworden, dat eerder persoonlijke gevoelens weerspiegelt en door alle tijdperken heen en voor alle soorten maatschappijen gebruikt wordt; daarbij werd de term soms zelfs louter negatief geconnoteerd (bv. door Gellner en Hobsbawm¹⁴) en werden voor de positieve uitingen van nationaal bewustzijn (*in-group*-gericht i.p.v. het *out-group*-gerichte), de termen 'nationaal gevoel', 'vaderlandsliefde' en (vooral) 'patriottisme' gebruikt.

Hijzelf werkt binnen het etnosymbolistische verklaringmodel: een belangrijke vertegenwoordiger van het etnosymbolisme is de Britse socioloog Anthony D. Smith, professor etniciteit en nationalisme aan de London School of Economics en voorzitter van de Association for the Study of Ethnicity and Nationalism (ASEN). Onlangs publiceerde hij een boek over de 'genealogie' van de natie, waarin nagegaan wordt hoever terug in de tijd men het natie-model kan retraceren en of men in pre-moderne tijden enkel kan spreken van etnieën (etnische gemeenschappen).*** Enkel de inleiding (pp. 1-30: *Introduction: Paradigms of Nationalism*) werd overigens nieuw geschreven, daarna volgen acht eerder (van 1981 tot 1997) ter zake door Smith gepubliceerde teksten: het werk vormt echter

12. M. Hroch, *Das Europa der Nationen [...]*, p. 11.

13. Zo wordt nationalisme voorgesteld als een 'Janus-hoofd', d.w.z. zowel staatsopbouwend, gemeenschapsvormend en bevrijdend, als expansief en onverdraagzaam (cf. ter zake bv. T. Nairn, *Faces of Nationalism: Janus Revisited*, London, 1997). Hans Kohn maakte een dichotomisch onderscheid tussen een westers/progressief en een oosters/reactionair soort nationalisme (bv. H. Kohn, *Nationalism. Its Meaning and History*, Princeton, 1955), wat hij overigens later zelf relativeerde maar niettemin door anderen toch nog toegepast wordt (bv. door Liah Greenfeld in *Nationalism. Five Roads to Modernity*, Cambridge, 1992); een ander bekende typologie van nationalisme is het diachrone model van Theodor Schieder, waarin het begrip evolueert van vooruitstrevend (in de negentiende eeuw) naar destructief (in de twintigste eeuw): Th. Schieder, *Nationalismus und Nationalstaat. Studien zum nationalen Problem im modernen Europa*, Göttingen, 1991.

14. Ook in R. Detrez & J. Blommaert (red.), *Nationalisme [...]*; cf. tevens verschillende werken van de politicus Ludo Dierickx, bv. L. Dierickx, *Nationalisme onder het mes. Kritiek van het politieke nationalisme in België en in het algemeen*, Antwerpen, 2002.

*** Anthony D. Smith, *The Antiquity of Nations*, Cambridge, Polity, 2004, vii + 266 pp., ISBN 0-7456 2746-3.

een uitstekende introductie tot het etnosymbolisme en tot de andere verklaringmodellen die Smith wil weerleggen en wordt daarom hier gebruikt om eerst – kort – het theoretische kader te schetsen. In het volgende nummer van *Wt* bekijken we dan de objectieve voorwaarden en nationaal-mobiliserende activiteiten die volgens Hroch samen de moderne naties gevormd hebben. Wij besluiten, ook in het volgende nummer, met een korte bespreking van twee aspecten van de huidige theorievorming: de *spatial turn* en het vergelijkende onderzoek.

VERKLARINGSMODELLEN

In het debat rond de moderniteit van naties is de relatie tussen de concepten etnie en natie fundamenteel. Samen met andere etnosymbolisten als John Hutchinson en John Armstrong, stelt Smith dat er een verschil is tussen etnie en natie, maar dat er tegelijk historisch en sociologisch ook sprake kan zijn van premoderne naties. Daarvoor dient men bredere ideaaltypes van 'natie' te zoeken, die niet in een bepaald cultureel en historisch milieu ingebed zijn. De natie is een amalgaam van het moderne en het oude. Ze bevat verschillende culturele, sociale en politieke elementen. Tussen etnie en natie zijn er verschillen en gelijkenissen. Etnosymbolisten stellen dat nationale identiteit en naties beschouwd dienen te worden als gespecialiseerde ontwikkelingen van etniciteit en etnieën. De natie heeft in vergelijking met de etnie een veel meer ontwikkelde publieke cultuur en een historisch thuisland, plus gemeenschappelijke rechten en plichten. Smith definieert aan de hand van de vermelde kenmerken de natie als: *"een benoemde en zelfbepaalde menselijke gemeenschap waarvan de leden gemeenschappelijke mythes, herinneringen en symbolen cultiveren, een onderscheiden publieke cultuur hebben, een historisch thuisland bezetten en wetten en gebruiken delen"*.¹⁵ Een theorie over naties en nationalisme dient voor de etnosymbolisten ervan uit te gaan dat etniciteit centraal is bij het ontstaan en het voortbestaan van naties. Naties ontwikkelen enerzijds de kenmerken van hun etnische kern (wat hun 'ouderdom' uitmaakt), maar gaan anderzijds verder, door territorialisatie, verspreiding van publieke cultuur en wetsnormering (wat hen 'modern' maakt). Zoals Maarten Van Ginderachter terecht in de inleiding van het colloquium opmerkt, lijkt daardoor in feite echter voor Smith het enige waarin een natie verschilt met een etnie toch ook weer de aanwezigheid van een staat(svorm) te zijn...¹⁶

De etnosymbolisten onderscheiden drie soorten verbanden tussen etnisch verleden en nationaal heden. Vooreerst worden etnie en natie beschouwd als doorheen de geschiedenis recurrente vormen van collectieve culturele identiteiten en van de organisatie van een gemeenschap, m.a.w. als een model of sjabloon.

15. A. D. Smith, *The Antiquity [...]*, p. 17.

16. M. Van Ginderachter, *Introduction. Some conceptual remarks [...]*, p. 565.

Vervolgens is er in sommige gevallen een historische continuïteit van elementen van premoderne kernetnieën in moderne naties en of zelfs van een vanaf de middeleeuwen continue natie. Ten slotte is er de herontdekking en inbezitname van de etnische geschiedenis van de gemeenschap, meestal door intellectuelen die uit het verleden een etnische kern, c.q. symbolen, kiezen (soms ook uitvinden): eerder dan te focussen op de veronderstelde manipulatie door een elite, zoals vrij algemeen gebeurt, zien etnosymbolisten hierin een poging tot authenticiteit en proberen zij de nieuwe nationale categorieën en interpretaties te scheiden van de voordien reeds bestaande etnische mythes, symbolen en waarden. Voor de etnosymbolisten is de rol van het nationalisme in het proces van natievorming niet dat het de natie 'uitvond', als vehikel van een elite.¹⁷ Nationalisme ontstond tijdens het proces van secularisatie waarbij de religieuze tradities getransformeerd werden in etnische termen (uitverkoren zijn, missie, heilig grondgebied, offer en lot); het versterkte en politiseerde de etnische banden, waardoor het proces van natievorming werd bespoedigd. Nationalisten selecteerden en codificeerden de etnische motieven (mythes, waarden, tradities, symbolen, rituelen, herinnering). Nationalisme kan dan ook gedefinieerd worden als een ideologische beweging die autonomie, eenheid en identiteit wil bereiken en behouden voor een volk, waarvan sommige leden denken dat het een actuele of potentiële natie is. Het is dus meer dan een collectief gevoel of discours: het combineert een ideologie met een politieke beweging. Samengevat zijn voor etnosymbolisten naties weliswaar constructies, maar toch meer dan een louter functioneel antwoord op de vereisten van de moderniteit. Volgens Smith c.s. hadden etnieën reeds een voorvaderlijk gebied, een collectieve naam, afstammingsmythes en een (veronderstelde) gemeenschappelijke geschiedenis en cultuur, naast gevoelens van solidariteit (vnl. bij de elite). Naties hebben daarenboven een duidelijk begrensde territorium, een publieke cultuur, een economische eenheid en wettelijke rechten en plichten voor iedereen. Vele naties zijn modern, maar tegelijk bestaat er een nauwe band tussen sommige naties en premoderne etnieën.

Hroch en Smith treden in hun publicaties vooral in discussie met de denkwijzen die de afgelopen decennia het populairst zijn, ook bij historici¹⁸: het

17. Over de discussie rond de rol van de elite (*top down*) en de massa (*the view from below*) bij de natievorming en het ontbreken van wetenschappelijk onderzoek naar de centrale vraag rond de mate van nationaal bewustzijn bij de massa: M. Van Ginderachter, *Communautaire breuklijnen [...]*, pp. 80-90 (pp. 86-88). Een recent voorbeeld van zo'n benadering is M. Van Ginderachter, *Het rode vaderland. De vergeten geschiedenis van de communautaire spanningen in het Belgisch socialisme voor WOI*, Tielst, 2005, over de nationale identiteit bij de leden van de socialistische Belgische Werklieden Partij (BWP). In 2008 wordt er in België een internationaal colloquium georganiseerd rond "*national identification from below*".

18. A.D. Smith, *Nationalism and the historians*, in: G. Balakrishnan (ed.), *Mapping the Nation*, London-New York, 1996, pp. 175-197 (p. 194). De bijdrage tot het colloquium van de politico-

constructivisme en het modernisme. Luidens die modellen werden naties door politieke elites kunstmatig 'geconstrueerd' tot *imagined communities*¹⁹ en zijn het culturele verzinsels met *invented traditions*²⁰, het product van de nationalistische ideologie. De modernistische natie-opvatting, met de Britse socioloog Ernst Gellner als belangrijk pleitbezorger, beschouwt de natie als volledig modern, d.w.z. recent (vanaf de Franse en de Amerikaanse Revolutie), nieuw en dus niet geworteld in de geschiedenis, en het product van modernisatie, d.w.z. ingebed in de unieke omstandigheden van de moderne industriële samenleving, die gekenmerkt wordt door mobiliteit, gelijkheid, secularisering en individualisme.²¹ Naties en nationalisme ontstaan bij de overgang van de traditionele *Gemeinschaft* naar de moderne *Gesellschaft*. Het concept 'natie' is voor de modernisten in eerste instantie politiek: de natie is territoriaal (met gelegitimeerde en vaste grenzen), met juridisch-politieke gemeenschappelijke rechten en plichten (voor alle burgers), cultureel homogeen (met een uniforme publieke cultuur), soeverein, internationaal (als deel van een internationaal systeem van natie-staten) en nationalistisch (geboren uit en gelegitimeerd door het nationalisme). De natie is dus een onderdeel van de ideologische constructie van de natiestaat, die door een natievormende politiek (langs cultuur, onderwijs, media, kerk enz.) doordringt tot de bevolking en een maatschappelijk gegeven wordt. Voor Smith noch Hroch voldoet echter de

loog Brendan O'Leary over het constructivistische nationalismebegrip avant-la-lettre bij Elie Kedourie werd niet in de bundel opgenomen. Ook in Vlaanderen sloeg het constructivisme aan, cf. bv. T. De Meester, De exclusieve natiestaat. Pleidooi voor een constructivistische benadering van nationalisme en nationale identiteit, in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, jg. 27, 1997, nr. 3/4, pp. 473-547; J. Blommaert & R. Detrez, *Inleiding*, in: J. Blommaert & R. Detrez (red.), *Nationalisme [...]*, pp. 8-29. Een toepassing is: M. Reynebeau, *Het klauwen van de leeuw. De Vlaamse identiteit van de 12de tot de 21ste eeuw*, Leuven, 1995 (in het hoofdstuk *De natie bestaat niet*, pp. 19-51, wordt het constructivisme ook uitgelegd). In E. Defoort, *Het klauwen van de historicus*, Antwerpen, 1996, werd het boek verweten door instrumentalisme en reductionisme, complexe sociale fenomenen te herleiden tot een belangenstrijd. Ook H. Van Velthoven, *Over mythe [...]* (p. 280) waarschuwde voor de verabsolutering van het constructivisme tot een nieuw groot gelijk, waarin nationale identificaties worden herleid tot een louter door de elites aangeprete ideologie, een zuiver narratief discours zonder enige maatschappelijke realiteit. Het constructivistische model wordt echter ook nu nog gebruikt, bv. in A. Schramme, *De Belgische lasagne-recepten voor Vlaamse, Waalse en Belgische identiteiten*, in: S.W. Couwenberg (red.), *Nederlandse en Vlaamse identiteit. Betekenis, onderlinge relatie en perspectief. Civis Mundi jaarboek 2006*, Budel, 2006, pp. 98-108.

19. B. Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the origin and spread of nationalism*, London, 1983. Volgens Hroch werden de 'verbeelde gemeenschappen' uit het boek (dat trouwens grotendeels gewijd is aan de objectieve, historische omstandigheden) echter verkeerd begrepen: de marxistische auteur-historicus stelde dat een natie enkel kan bestaan als de leden zich kunnen voorstellen tot een gemeenschap te behoren waarvan ze de meeste leden niet kennen (en dus niet dat men een natie naar geloven kan 'uitvinden').

20. Zie over de 'uitgevonden tradities' E. Hobsbawm & T. Ranger (eds.), *The Invention of Tradition*, Cambridge, 1983.

21. Vooral: E. Gellner, *Nations and Nationalism*, Oxford, 1983; E. Gellner, *Nationalism*, London, 1997.

constructivistisch-modernistische verklaring van het concept 'natie'. Daardoor zou in de praktijk enkel een staat een natie kunnen 'maken'. De natie wordt daardoor in feite het product van een welbepaalde, westerse, civiele en territoriale versie van de nationalistische ideologie (staatsnationalisme): de toepassing van het concept op buiten-Europese naties wordt daardoor onmogelijk en elke discussie over premoderne naties uitgesloten. Het is ook moeilijk om aan de hand van dit paradigma de passies te verklaren die door nationalisme opgeroepen kunnen worden.

De theorie was een antwoord op het primordialisme c.q. essentialisme. Volgens die opvatting zijn naties 'natuurlijk' en 'gegeven': het zijn niet alleen elementaire vormen van menselijke verbanden, maar ze maken ook intrinsiek deel uit van de menselijke natuur. Naties zijn 'natuurlijk', bestaan uit essenties en hebben organische kenmerken, die voor elk volk uniek zijn (de 'volksgeest', 'volksaard'); nationalisme is de collectieve uiting van het geloof in die primordiale kenmerken. Voor primordialisten zijn naties dus noch oud, noch modern: naties staan buiten de historische tijdrekening, want ze zijn gelijk aan de mensheid. Het primordialisme ontwijkt bijgevolg de discussie over de ouderdom van de natie: hoe meer het biologische wordt benadrukt, des te meer wordt de historische 'superstructuur' genegeerd en daardoor het historische en sociologische onderscheid tussen etnie en natie.

Na de Tweede Wereldoorlog was het primordialisme in wetenschappelijk diskrediet geraakt en werd overwegend het zelfbewustzijn c.q. de zelfbepaling als doorslaggevend voor de natievorming beschouwd: de natie bestaat als een grote groep mensen zich daartoe bekent en wordt dus vooral gekenmerkt door een samenhorigheidsgevoel. Volgens het subjectivisme is het willen behoren tot een natie, de sterkste natievormende kracht: een natie bestaat, zodra mensen (willen) geloven of ermee instemmen, dat zij tot de natie behoren (de Franse filosoof Ernest Renan noemde het een "*plébiscite de tous les jours*").²² Karl W. Deutsch verbond de zelfbepaling met een objectieve omstandigheid: als grondslag voor het nationale bewustzijn van een gemeenschap diende er een complementaire sociale communicatie aanwezig te zijn.²³ Door onderlinge communicatie tussen en het gemeenschappelijk lot van de leden van de natie, werden zij in hogere mate met elkaar verbonden dan met leden van een andere natie. Bij de naoorlogse subjectieve theorie rond de zelfbepaling bestaat volgens Hroch en Smith echter het gevaar dat men iets een natie dient te noemen als iemand anderen kan overtuigen dat zij een natie vormen.

22. Het post-moderne deconstructivisme, waarvoor een natie slechts een taalconstructie zonder enige realiteit is, voerde het subjectivisme tot de limiet.

23. K.W. Deutsch, *Nationalism and Social Communication. An inquiry into the foundations of nationality*, London, 1953 (Cambridge Mass., 1966²).

Een tussenvorm van verklaringsmodel is het perennialisme (bv. gevolgd door Joshua Fishman en Donald Horowitz), waarvoor naties wel historische en sociale feitelijkheden, maar geen natuurlijke gegevens zijn. De natie is een geactualiseerde versie van etnische gemeenschappen, die doorheen de geschiedenis bestaan; naties zijn dus niet verbonden met een bepaalde historische periode, maar kunnen in elke periode en op elk continent voorkomen.²⁴ Voor Smith zijn de ontbrekende definities in het perennialisme voor 'etniciteit' en 'natie' echter symptomatisch voor het verwaarlozen van het onderscheid ertussen; ook is de stelling onlogisch dat de culturele waarden over de eeuwen veranderen, maar de symbolische grenzen die ze bewaken niet: zijn het echter niet juist die clusters die het onderscheid met andere groepen uitmaken en scheppen zij niet juist de grenssymbolen? Het perennialisme schakelt in feite etnie gelijk met natie, zij het dat de historische context verschilt.

Samengevat plaatst het ethnosymbolisme in tegenstelling tot het modernisme het verband tussen naties en etnieën (of etnische gemeenschappen) centraal, maar in tegenstelling tot primordialisten en perennialisten, schakelt het etniciteit niet gelijk aan het behoren tot een natie. Nationalisme verleent een blauwdruk aan etnieën voor de overgang naar de natie, wat volgens Smith perennialisten en primordialisten ontgaat, maar door modernisten dan weer sterk overdreven wordt, omdat zij in nationalisme de bron voor alle moderne naties willen zien.

In de eerste bijdrage van de colloquiumbundel veegt de mediëvist Rees Davies (All Souls College, Oxford, UK)²⁵ het onderscheid dat Smith maakte tussen etnie en natie van tafel. Davies poneert dat er ook in de middeleeuwen collectieve identiteiten waren die naties kunnen genoemd worden (en soms zelfs natie-staten) en waarvoor men, niet, zoals Smith, een ander woord (etnie) moet aanwenden. Nationale identiteit is immers multidimensioneel en wordt niet alleen bepaald door politieke en civiele kenmerken, maar ook door het etnische, het culturele en

24. Smith beschrijft verschillende soorten perennialisme: het recurrent perennialisme ziet naties niet noodzakelijk als een continu fenomeen, maar er bestaat geen fundamenteel onderscheid tussen naties nu en vroeger, tenzij dat de moderne naties gevormd werden door nationalisme, want ze delen alle de eigenschappen van 'etniciteit', d.w.z. de gevoelens, attitudes en percepties, naast de mythen, symbolen en codes, die de natie-grens van de etnische groep bewaken: bv. J. Armstrong, *Nations before Nationalism*, Chapel Hill, 1982. Een andere variant, het continu perennialisme, legt de nadruk op de continuïteit van zekere moderne naties met hun middeleeuwse wortels. Ook volgens deze theorie zorgen de culturele factoren zoals godsdienst, taal, mythes, gewoonten, kunst, historisch geheugen voor het verband, eerder dan politieke, sociale of economische factoren: bv. A. Hastings, *The Construction of Nationhood: Ethnicity, Religion and Nationalism*, Cambridge, 1997.

25. R. Davies, *Nations and National Identities in the Medieval World: an Apologia*, in: Br. De Wever, B. De Wever, V. Lambert & M. Van Genderachter (eds.), *National Identities and National Movements in European History [...]*, pp. 567-579.

het genealogisch-mythische. Hij pleit ervoor oog te hebben voor het constante midden de veranderingen in de terminologie en de sociale en politieke vormen. Ter staving geeft de auteur daarna een overzicht van uitingen van de nationale identiteit in de middeleeuwse Engelse natie-staat.²⁶ De daaropvolgende colloquium-bijdrage, van de cultuurhistoricus Joep Leerssen (Universiteit Amsterdam, NL) over de taalstrijd van het graafschap Dalhem met de centrale Brabantse overheid van de veertiende tot de zestiende eeuw, zou op de discussie kunnen inpikken.²⁷ De auteur definieert die strijd als 'verticaal', d.w.z. sociaal-politiek, tussen centrale machthebber (boven) en lokaal particularisme (onder). De taalstrijd tijdens de twintigste eeuw, in de Voerstreek, noemt hij daarentegen 'horizontaal', want geocultureel, als grensbepaling tussen culturen. Het eerste soort streven, van de plaatselijke bevolking tegen centrale machthebbers, wordt door de auteur "*heteronomism*" genoemd: het blijft 'onder' de tweede soort (door Leerssen als "*autonomism*" bestempeld) vandaag nog leven, onder de vorm van federalisme. Het voorbeeld toont volgens hem aan dat elk onderzoek naar nationalisme, de ideologische stroming, degelijk in de tijd gecontextualiseerd dient te worden, aangezien een ogenschijnlijk gelijkaardig soort streven in verschillende tijdperken toch een heel verschillend uitgangspunt en finaliteit kan hebben. Het verschil met Davies, die juist aandacht vroeg voor het constante van concepten (i.e. de natie) midden de historische variabiliteit, had een interessant debat kunnen opleveren (dat eventueel wel door Vlaamse historici, bv. rond '1302', zou kunnen opgepikt worden).

Luc Boeva (° 1956) is archivaris bij het ADVN en redactielid van *Wetenschappelijke tijdingen*. Hij publiceerde over o.m. sociale aspecten van de Vlaamse beweging en theorievorming rond nationalisme.

26. De bijdrage tot het colloquium van de mediëvist Piet Leupen (over nationale identiteit in de middeleeuwen) werd niet in de bundel opgenomen. Zie verder ter zake o.a. R. Stein, *Nationale identiteiten in de Late Middeleeuwen. Een verkenning*, in: *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, jg. 28, 2002, nr. 2, pp. 222-245; A. W. Marx, *Faith in Nation. Exclusionary Origins of Nationalism*, Oxford, 2003; C. Kidd, *British Identities before Nationalism. Ethnicity and Nationhood in the Atlantic World 1600-1800*, Cambridge, 1999.

27. J. Leerssen, *Medieval heteronomy, modern nationalism: Language assertion between Liège and Maastricht, 14th-20th century*, in: Br. De Wever, B. De Wever, V. Lambert & M. Van Ginderachter (eds.), *National Identities and National Movements in European History [...]*, pp. 581-593.

ABSTRACT

publications. In doing so he follows Miroslav Hroch in a search for a consensus in the research of a subject where it is “extremely difficult to get a clear view of the area.”

Boeva (Luc), “Höchst unübersichtliches Gelände”. Opzoek naar consensus in de theorievorming betreffende natie en nationalisme, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, LXVI, 2007, nr. 1, pp. 34-44 [deel 1]

Luc Boeva, “Höchst unübersichtliches Gelände”. Searching for a consensus in the development of theories concerning nation and nationalism [part 1]

In this contribution Luc Boeva departs from the conclusion that the scientific historiography dealing with the Flemish Movement and Flemish-nationalism has hardly produced any original theoretical concepts, but closely follows the international formulation of theories concerning nationalism, and he therefore classifies, synthesizes and analyses the main relevant theories and concepts, together with their authors and associated